

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1976 METAI

LEIDYKLA „MOKSLAS“ • VILNIUS • 1977

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN HISTORY

1976

VILNIUS

1977

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1976

VILNIUS

1977

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ
ГОД 1976

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МОКСЛАС» • ВИЛЬНИУС • 1977

Redakcinė kolegija

Jonas DOBROVOLSKAS, Vytautas MERKYS, Vacys MI-
LIUS, Giedrė NIUNKIENĖ, Rita STRAZDŪNAITĖ (sek-
retorė), Henrikas ŠADŽIUS, Adolfas TAUTAVIČIUS,
Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius),
Regina ŽEPKAITĖ (vyr. redaktoriaus pava-
duotoja)

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ. ГОД 1976

На литовском языке

Издательство «Мокслас» ЛитССР, г. Вильнюс, 1977 г.

LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS. 1976

Redaktorė A. Bendorienė. Viršelis dailininko R. Dichavičiaus. Meninis redaktorius A. Žvilius. Techninė redaktorė A. Vaičiūnaitė. Korektorės: G. Zaščizinskienė, D. Baratinskienė
IB Nr. 1213

Duota rinkti 1977.VIII.4. Pasirašyta spausdinti 1977.XII.14. LV 13049. Popierius: spaudos Nr. 1, form. 70×90^{1/16}. 12,87 sp. l., 16,53 apsk. l. l. Tiražas 1500 egz. Kaina 2 rb 50 kp. Leidykla „Mokslas“, Vilnius, Sierakausko g. 15. Spausdino „Vaizdo“ sp., Vilnius, Strazdelio g. 1. Užsakymo Nr. 2476.

M $\frac{10604-227}{M 854(10)-77}$ Z-77

© LTSR MA Istorijos institutas, 1977

LIETUVIŠKA VALSTIEČIO IR DVARININKO XIX a. PIRMOSIOS PUSĖS NUOMOS SUTARTIS

ANTANAS TYLA

XIX a. penktajame dešimtmetyje Šeduvos, Pakruojo, Panevėžio, Borklainių ir Juknaičių dvarų savininkas baronas Teodoras fon Ropas pakeitė valstiečių lažines prievoles pinigine. Su valstiečiais ir „laisvaisiais žmonėmis“ buvo sudarinėjamos ūkio nuomos sutartys. Apie 1844 m. sutarties tekstas buvo išspausdintas spaustuvėje. Vėliau išspausdintas kiek pakeistas sutarties variantas. Iki šiol žinomi 4 sutarties egzemplioriai: du neužpildyti, viename Pakruojo dvarininkas Hermanas fon Ropas 1853 m. sudaro sutartį su Sigutėnų valstiečiu Juozapu Kančiausku, kitame Juknaičių dvarininkas Julius fon Ropas 1855 m.— su Vilūnaičių k. valstiečiu Juozapu Valušiu¹. Čia skelbiama sutartis su to paties kaimo valstiečiu Jonu Tamošaičiu² buvo nežinoma, tačiau ji iš esmės nesiskiria nuo kitų. Panašias sutartis su valstiečiais sudarinėjo Rokiškio dvarininkas R. Tyzenhauzas³.

Čia publikuojama sutartis įdomi socialiniu, ekonominiu, etnografiniu, kalbos ir kultūros istorijos aspektais. Tai būdingas baudžiavos irimo laikotarpiui dokumentas.

Sutartyje nurodomas sodybos trobesių skaičius, jų paskirtis ir jų užlaikymo taisyklės, žemės sklypo dydis bei jo atskirų dalių santykis, rentos sudėtinės dalys ir jos priverstinio išreikalavimo būdai, ūkio vedimo, įsipareigojimų kaimo bendrijai vykdymo ir valstybinių prievolių atlikimo, darbininkų samdymo principai.

Už 46 margų (23 deš.) sklypą valstietis mokėjo pinigine rentą ir turėjo atlikti natūrinės prievoles: taisyti kelius, prireikus išlaikyti kareivį, dukart per metus duoti varovą dvarui medžioklės metu, duoti pastotes valdžios atstovams, suverpti 7 svarus dvaro linų, už nustatytą užmokestį vežti dvaro grūdus ne toliau kaip į Rygą, paruošti ir iš miško išvežti

¹ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba, t. 1. V., 1969, p. 354—355.

² MAB RS, f. 37, b. 123, l. 1—2.

³ Петерсон Е. Об основаниях, условиях и последствиях перевода барщинных хозяйств на наемнорабочее положение в некоторых поместьях Ковенской губернии. СПб, 1860, с. 68—69.

2 sieksnius malkų, surinkti ir atvežti tiek pat akmenų (§ 2, 9). Nuomininkas turėjo laiku sumokėti valstybinius mokesčius (§ 3).

Ūkio vedimo įpareigojime atkreipia dėmesį lygumų gyventojams būdingas rūpinimasis atviros melioracijos įrengimais, pastangos sulaukyti valstietį nuo linais užsėjamo ploto plėtimo (§ 8, 10). Sutartyje nuomininkas įpareigojamas talkininkauti padegėliams trobesius statant (§ 6). Draudžiama alinti ūkį pašaro pardavinėjimu, neleidžiama plėsti dirbamos žemės ganyklų ir pievų sąskaita bei keisti kaime nusistovėjusią sėjomainą (§ 7, 8). Tuo tarpu vėliau sudarytame variante yra prieraišas apie dvarininko teisę bet kuriuo metu trilaukę sistemą pakeisti kita⁴.

Iš sutarties matyti, kad nuomos kontrolė buvo vienpusė ir svarbus vaidmuo joje priklausė dvaro — valsčiaus teismui (§ 5, 10, 12). Sutartis parašyta lietuviškai. Tai nelabai dažnas atvejis. Sutartis publikuojama nieko nekeičiant. Ranka įrašytas tekstas išspausdintas kursyvu.

SUTARTIES PUBLIKACIJA

Baron von der Ropp, wiecznas ponas *Julius von der Ropp* dwara. Padariau sukałba arendavna, su mano padonuju, ant deszimtes metu, nug Sta Jurgia 23 Apr. metu, 1855 liki tos dienos 1865 metu; ant dubos No. 14 Sodziaus *Wiłunaycziu pri Juchnaičiu* dwara prigulenczios.

§ 1

Trobas to kiema ira tokias: Grinczia su kamaru nug abieju galu: 1 kletis, kutes ant 12 sztuku galwiju, arklide diel 6 arkliu, kutes del awiu ir kiaulu, jauja su kloimu, 2 darzines, grinteła del imbuwia ženota su waykays. Wisas tos trobas medines ir giaras. Laukay pri tos dubus prigulenti iszmieruti, tur 20½ margiu ariamos žiames; margiu piewu ir ganiklu; 25 margiu daržu ir trobu wietos isz wisa žiames ¾ margiu.

§ 2

Arendatoris *Jons Tamoszaytis* apsyiemu arendas, kožnays metays, ant S. Martina po *Septinesdeszimtis pėki* rublu sudabr. No. 75 už sawa pėma ir pažytkus nog aukszcziau iszrožitos dubos apturetus mokiety. O dėl užpewniima, iog tas mokiesnis, bus ciełay ir regularney užmokietas, pavinas esu, arba cieła arenda isz aukszta užmokiety, arba sawa cieła turta, galwijus, arklus ir kitus dayktus pats, giaruwalu dwarny del apraszima atiduati.

§ 3

Arendatoris pawinas mokiety už sawi ir waykus sawa wisus prigulenczius skarbowus padotkus, teypogi storotis, idant kožnas inumis arba

⁴ Lietuvos TSR bibliografija. . . p. 355.

bernas ir služitois, anoi dubo giwenantis už sawi skarbawus padotkus užmokietu. Ligiey powinas kielus taysiti; žalnieriu ant kwateros, pagal reykala užlaykiti ir penieti, padwadus ant paslugu skarbawu po rokunda pristatiti. Du sikiu metusi ant reykala wiima dwara, žmogu už warowa czesi medzioima duati. Ir rendoczius pawinas wisa szeymina, nu to paties walszczios sumditi, o nug swetimu be wyražnos, ant to dwara pazwalenios nijokiu budu už slugas neimti.

§ 4

Arendawnikas pawinas netiktai paduatus dubos trobas giarami redi užlaykiti, asabliway stogus, o kad reyke naujus pabudawoti; tuakara pawinas ira wisas sodzis wisokio pamaci pribudawoima wienas kitam duati, dwaras duada wisa materyoła medini, be užmokesne, o arendawnikas patsay isz sawes sziaudus, del abdengima stoga. Murawotas trobas, patsay dwaras stata, tiktai su toms priczinoms, idant arendorius duatu sziaudu tiek kiek reykals bus isz sawes, del uždengima trobos murawotos, ir duana deł murnika su ano pamaczniku, o dwaras pawilga ir zopłota. Tworas gieray užlaykity, rawus senus atswieženti, o kur reykals bus naujus iszkasti.

§ 5

Walszcziaus Sudas, su dwara prižuretoju, kožnami pawasarie ir rudenie, apžiures gaspadoriste arendoriaus, ir tures ant uwogas, ar wisi punktay kontrakta ir užlaykity nug arendownika; atrade ne akkuratnas-tes, duas prisakima kuri rendawnikas pawins iszpilditi.

§ 6

Kad tropitus neszczestis ugnis, senowes budu ira wisu arendocziu pawinastis, wienas kitam padety priweszty materyoła del pastatima nauju trobu.

§ 7

Sziaudu ir sziena ne walna parduti; o kad arendoris parduatu, tada pawinas pienkius kartus tiek sztropa užmokietu.

§ 8

Arendoriu newalna daugias siety semenu, kayp tris purus ir be pazwalenes dwara ne walna pleszti piewu ir ganiklu, zwyczajau walszcziaus: ne parmaynyti; ir sawa duba kitam pawesti arba parduati negadijas.

§ 9

Ziemos cziesy, dwaras tur prowa, reykałauti nog arendocziaus padwadu tiek, kiek reykia ant iszwežima 14 czetwercziu jawu, netolaus kayp ing Riga; užpristatima wienos czetwertes, parokuata bus, po pusi kapeykas sudabr. nug wiorsta. Teipogi pawinas ira kožnais metais 2 sieksnis malku po 1 Rubli miszki sukirsti ir ligiej wežimu žwira ing... suweszi 2 kałade po 30 kop., 4 ranstus po 30 kop., už sztuka iszkirsto ir iszweszi to; 2 sieksniu akmenu, iszlūpti ir pristatity už 1 Rubl. 50 kop. sudabr. ing. = *ir no dwara linu po 7 swarus suwerpti.*

§ 10

Arendoczius gal isz dwara miszka reykałauty pirkti del sawes ant metu 2 aszes medziu po 30 kop. 2 poras paważu del rogiu po 10 kop. 2 gangiu ratlankiu po 10 kop. 2 wežimu plausku po 10 kop. ir deł sawa reykała žabu po 2 kop. už wežima. Wietoi wirszum isrožita mokiasnia pawinas arendatoris 40 sieksniu nauia rawa par miszko iszkasti, arba 60 sieksniu sena rawa atswiesti ir 2 dieni duat žmogu diel iszczisteima miszku ir skinimus kur bus reikałas aptwertu. Parduoti medziu nikokiu arendawniku ne wałnu. O kad pri atidawima dubos kitam, paliktu medziu duboi; dwaras dwejopa cena užmoka arendawniku. O iey arendawnikas daugiaus reykałautu medziu isz dwara miszka, kayp iszrožita ira tua kart, pawinas arendownikas užmokietu tokia cena, kayp zwyczaynay pardudas miszkas aplinginey.

§ 11

Kad arendaunikas, nepadziawotu niszczeszcziu, ne izsigaletu užmokietu arendas; ant pastanawitu termina, reykałautu ir praszitusi pałaukima tada ant S. Mikoła pawinas apznayminty ir priczinas paroditi. Kad isz priczynas pražutes ļauku, tada prisz piowima anu, pawinas apsisakity; to kart, walszczios sudas su dwara pristowu, ant ļauku iawus aptaksawos, ir apley mokeszczu pamerkawos.

§ 12

Kad pastanawitas arendas arendoris ne moka, tada Ponas tur mace priszaukti walszcziaws suda, ir arasztawoty wisa turta arendoczios, ir isz taksawoti, tokiu spasabu: par dwi nedeli pirmiaus, apznayminty tam walszcziu ir ant turgos mesteli, kada bus taksa, potam taksawos tos dubos gaspadori kuris skoła padari, pri prižiuros walszcziaus Suda. Kad ira linay, tada tus pirmiaus reykia parduati, potam jawus paligdamas siekla, ir ant triju menesiu duanas, del Rendocziaus, kad tu neganetu skoła iszmokietu; tada arendawnikas pats tur maci pastanawiti, katrus dayktus pirmiaus reyki ant taksos ļaysty, pakol skoła ne bus czistay užmokieta:

pirmiaus pavins atrokuati padotkus, potam szeyminay ałga užpelnita eynancziu metu; tada skoła dwara už arenda, ant gała kitas skołas parokuati. Pałaukanas ir kasztus dieł licitacios nesirokuos. Szienas ir sziauday, nikados pardoti but ne gał, bet paliek pri tos paczios dubos.

§ 13

Iey arendawnikas be apjowijma priczinos, ant tormina doniaus neužmokietu, ir pagal kontrakta, atidotos anam dubos gierami pariedki neužłaykitu; o łabjausi kad dasiłaystu kokia kriminoła tuo kartu Ponas tur maci pilna, nog arendownika dubo atimti, nełaukdamas cziesa kontraktu paznoczita, ir doniaus tokiu spasabu paieszkoti nog arendownika, koks praejusiamy punkti iszrožitas palika.

§ 14

Iey arendawnikas, wisa palikima, tay ira pastanawijma par wisa deszimti metu iszpildis, ir sawa duba giarami pariedki užtures; tada ans pats ir jo waykay, tur mace reykałauti ir uztureti to dubo sau, ant antros deszimtes metu, ir iey kits pasiulitu auksztesni arenda, tada jam ir jo waykam ne daugiau, kayp ant deszimtes rublu, wienas rublis galbuti užkiełtas mokiaszczia.

Baron Julius von der Ropp